

*Батыркулова Асыл Бекмурзаевна
Кыргыз билим берүү академиясы
аспирант*

АДАБИЯТ САБАГЫНДА ОКУУЧУЛАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН ӨСТҮРҮҮ

*Батыркулова Асыл Бекмурзаевна
аспирант
Кыргызская академия образования*

РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

*Batyrculova Asyl Bekmurzaevna
graduate student
Kyrgyz Academy of Education*

THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF STUDENTS AT LITERATURE LESSONS

Аннотация: Бул макалада адабият сабагында окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүүсүнө жетишүү жолдоруна көңүл бурулган. Предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылыгын, инсандыгын жана жөндөмүн өнүктүрүү багытындагы илимий изилдөөлөр, чыгармачылык жөнүндө окумуштуулардын ой-пикирлери камтылды. Инсандын билими терең жана көп кырдуу болсо, анын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жемиштүү боло тургандыгы, адабияттын негизги милдети – баладагы чыгармачыл сезимди тарбиялоо, сезимди курчутуу жана өнүктүрүү экендиги, көркөм чыгарманын текстин талдоону өркүндөтүү аркылуу окуучулардын чыгармачылыгын өстүрүүгө карата алдыңкы тажрыйбалардын бири мисалга алынды.

Аннотация: В этой статье отражены некоторые моменты творческого развития способности учащихся. Также в статье использованы научные исследования, высказывания ученых о развитии творческих, личностных возможностей учащихся в процессе преподавания предмета. Чем глубже,

прочнее и многостороннее знание личности, тем успешнее результат творческой деятельности. В этом направлении основная задача литературы заключается в развитии у учащихся восприятия, самостоятельности и умения анализировать художественное произведение, а также развитие речи и лексического словарного богатства. Для этого как пример взято обсуждение и изучение передового опыта по творческому развитию учащихся.

Annotation: In this article reflects highlights some aspect of creative development of students ability. Also in the article drawn on scientific researches, utterances of scientists about development of creative, personality possibilities student in the process of teaching of object. What deeper, more durable and much strange knowledge of personality that, more successful result of creative activity. Here in direction the basic task of literature consists in development of student perceptions, to independence and ability to analyse artistic

Түйүндүү түшүнүктөр: чыгармачылык, шык, жөндөм, өз алдынча ой жүгүртүү,

алган билимин колдоно билүү, рухий көрөңгө, окуу ишмердүүлүгү, жаңы чечим, жаңыча мамиле, поэтикалык дүйнө, эстетикалык табит, кыял чабыты, стереотип, компетенттүү, инсанга багытталган окутуу.

Ключевые слова: творческая способность, навык, самостоятельное мышление и анализ, умение использовать знаниями, духовное богатство, учебная деятельность, новое решение, новый подход, поэтический мир, эстетический вкус, фантазия, стереотип, компетентность, личностно-ориентированного обучение.

Key words: creative ability, skill, independent thought and analysis, ability, spiritual wealth, educational activity, new decision, new approach, poetic world, aesthetic taste, fantasy, stereotype, competence, knowledge's, personality-oriented teaching.

«Окуучуну чыгармачыл инсан катары калыптандыруу ишинин негизин чыгармачылык менен эмгектенген мугалим гана түзөт»²⁰. Чындыгында окутуунун методдорун жана каражаттарын, уюштуруу формаларын туура тандоо мугалимдин чыгармачылыгына жараша болот. Мындай учурда окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрү максималдуу уюштурулуп, тийиштүү натыйжалар алынат. Ал эми билим берүү процессинде окуучу менен мугалимдин ортосундагы гумандуу кызматташтык бирдиктүү чыгармачылык эргүүгө, шыктанууга алып келээрин изилдөөлөр көрсөттү.

Предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылыгын, инсандыгын жана жөндөмүн өнүктүрүү багытындагы илимий изилдөөлөрдү өлкөбүздүн окумуштуулары И.Б.Бекбоев, С.К.Рысбаев, А.Ж.Муратов,

С.О.Байгазиев, Э.М.Мамбетакунов, Д.Б.Бабаев, Т.М.Сияев, Н.О.Мааткеримов, А.А.Абдиев, ж.б. жүргүзүшкөн.

Рухий көрөңгөнү окуучунун жүрөгүндө, дилинде түнөтүү үчүн сөз өнөрүн мурдагыдай шаблондуу жол менен окута бербей, аны азыркы учурда дүйнөлүк дидактика, педагогика, психология, логика, филология, эстетика, этнопедагогика сунуш кылган, мектеп практикасында тастыктоодон өткөн интерактивдүү методдор менен үйрөтүү, тарбиялоо зарыл. Башкысы кыргыз окуучусунун психологиясына жана менталитетине жугумдуу, алгылыктуу технологиялар менен окутуу процессин уюштуруу, адабият сабагында чыгармачылыкты өстүрүү мезгил талабы болуп эсептелет.

Ушул өңүттөн алып караганда адабият сабагы, анын ичинде залкар акын А. Осмондун өмүрү, чыгармачылыгын, поэзиясын окутуу окуучулардын поэтикалык дүйнөсүн, эстетикалык табитин арттырууда, ыймандуулукка ж.б. асыл сапаттарга тарбиялоодо өзгөчө маанилүү.

Билим берүүнүн сапатын жаңы деңгээлге көтөрүү үчүн анын негизин түзгөн окутуу процессин өркүндөтүү зарыл. Ал эми учурдагы окутуу процессинин эффективдүүлүгүнүн маанилүү фактору окуучунун чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү болуп эсептелет. Чыгармачылык деген эмне?

«Окуудагы чыгармачылык – бул окуучунун мугалимден белгилүү деңгээлде жардам албай проблеманы өз алдынча чечүүсү. Сабакта алардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү максатында мугалим окуучунун проблеманы чечүүдө үлгүдөн тышкары багыттагы ишмердүүлүгүн колдоп, стимулдаштыруусу, ошондой эле ситуацияны ар тараптуу кароого көндүрүүсү өз на-

²⁰Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий: Кн. для учителя: Из опыта работы. – 2-е изд., доп. и испр. - М.: Просвещение, 1989.

тыйжасын берет»²¹.

«Чыгармачылык – бул жаңыны көрө билүү, жаңы чечим, жаңыча мамиле же ой жүгүртүүнүн, кабыл алуунун, жүрүш-туруштун адатка айланып калган схема жана стереотиптеринен баш тартуу, өзүн-өзү өзгөртүүгө даярдык, дүйнөгө кандайдыр бир жаңы нерсени, жаңылыкты алып келүү»²².

Жогорку аныктамалардын негизинде окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү – бул инсанга жаңыча, практикалык мааниси баалуу билим берүү б.а. ар кандай чыгарманы, окуяны, көрүнүштү ж.б. анализдөөгө, салыштырууга, изилдөөгө, жыйынтык чыгарууга көнүүсү деп айтууга болот.

Өнүгүүнүн жаңы түрмөгү катары, адамдын негизги баалуулугу алган билиминде эмес, аны билгичтик менен ишке колдонуусунда, ал чыгармачылык аркылуу ишке ашат. Ар кандай чыгармачылык чоң тажрыйбаны, байкагычтыкты, кыял чабытты жана терең билимди талап кылат. Инсандын билими терең жана көп кырдуу болсо, анын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы жемиштүү болот.

«Инсандын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнүн шарттарынын бири - анын ар тараптуу ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү»²³.

Мектептердин алдында көп багыттуу жана татаал милдеттер бар, алардын ичинен чыгармачылык жөндөмдүүлүгү өнүккөн активдүү инсанды б.а. компетенттүү окуучуларды даярдоо проблемасы алдыңкы планга чыгат. Чындыгында инсандагы чыгармачылык башталыш анын жашоо тиричилигинин,

керектөөсүнүн жана ишмердүүлүгүнүн негизин ээлейт. Ошондуктан, бул проблема ар түрдүү илимдерге ар кандай чөйрөдөгү мисалдардын негизинде изилденип келүүдө.

Чындыгында массалык жалпы билим берүүчү мектептерде окутуу процессинде ар бир окуучуга жекече мамиле түзүү чектелген, көпчүлүк учурда белгилүү көлөмдөгү маалыматты тез үйрөтөбүз деген аракет өзгөчө орунга коюлат. Бирок андан тиешелүү натыйжа алынбайт.

З.Е. Гельмандын пикири боюнча: «Мектеп инсандын жөндөмүнүн өсүшүнө, өнүгүүсүнө ашыкча баа берип, чектөө койбостон, анын жогорулашына шарт түзүп, ишеним берүүсү өзгөчө маанилүү... Маселен, немец физиги Альберт Эйнштейн, француз математиги жана философу Анри Пуанкаре, орус акыны Василий Андреевич Жуковский мектепте орто окуучулар катары эсептелинген»²⁴.

Ошондуктан, өнүккөн өлкөлөрдүн мектептеринде билим берүүнү гумандаштыруу аркылуу окуучулардагы чыгармачылыкты өнүктүрүү маселелерин чечүүгө аракеттер жасалууда. Чыгармачылык жөндөмдүүлүк – бул инсандын социалдык өнүгүүсүнүн натыйжасында пайда болгон жеке психологиялык өзгөчөлүгү. Ал жаңы жана оригиналдуу, мурда болбогон түзүлүштү, чыгарманы жаратууга, технологияны түзүүгө багытталат. Чыгармачылык жөндөмдүүлүктүн өзөгүндө – инсан төрөлгөндө пайда болуучу, анын нерв системасынын жана мээсинин айрым анатомиялык – физиологиялык өзгөчөлүгү болгон *шык* орун алган.

В.А. Сухомлинский «Мен ондогон кесиптеги кызматкерлерди билем, бирок мугалимчилик кыраакы, чаалыкпас, чыгармачылык ойго баш-оту менен кирген адам жок, ошондой эле педагогдун чыгармачылыгынын маа-

²¹Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения; Пер. с англ./Под ред. Н.Ф. Гальзиной. – М.: Педагогика, 1984.

²² Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности. – М.: Флинта, 1997

²³ Одаренные дети: пер. с англ / общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слуцкого; Предисл. В.М. Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991.

²⁴ Гельман З.Е. Кроме бинома и яблока: Кн. для учителя. Просвещение, 1990.

нилүү өзгөчөлүктөрүнүн бири – бул анын эмгегинин объектиси улам өзгөрүлүп, дайыма жаңырып тургандыгы, кечээгиден бүгүн башкача окуучу экендигинде. Биздин эмгек – адамды калыптандыруу, ошондуктан ал бизге эч нерсеге салыштырбай турган өзгөчө жоопкерчиликти жүктөйт. Мугалимдик кесип – бул адам таануу илими, адамдын татаал жан дүйнөсүнө тынымсыз сүңгүп кирүү. Адамдагы жаңы нерсени ачуу, жаңы нерсеге тандануу, адамдын калыптаныш процессин көрүп туруу - бул эң сонун касиет, ал педагогикалык эмгекке чыгармачылыкты арттырган, азыктандырган көрөңгөнүн бири»²⁵ – деп белгилейт.

И.Б. Бекбоевдин изилдөөлөрүндө баса белгиленгендей «... даяр түрдө кабыл алынып өздөштүрүлгөн информациялар да, мугалимдин көрсөткөн үлгүсү боюнча калыптанган билгичтиктер да чыгармачыл эмгектенүүнүн тажрыйбасын үйрөнүп өздөштүрүүнү камсыз кыла албайт. Анткени, чыгармачыл эмгектенүүгө мүнөздүү болгон ар бир белгини (жаңы проблеманы көрө билүү, белгилүү эле объектинин жаңыча колдонулушун – жаңы функциясын көрө билүү, ар бир проблеманы чечүүнүн альтернативдерин көрө билүү ж.б.) мугалим кандай гана жол менен дааналап түшүндүрбөсүн, баары бир окуучу дал ошол белгилер менен мүнөздөлүүчү психикалык сапаттарга ээ боло албайт. Мындай сапаттарга ээ болуу үчүн окуучу чыгармачылык менен иштөөнү талап кылуучу ситуацияга (жагдайга) дуушар болуп, ошол иштерди ал өзү аткаруусу керек»²⁶.

Адабият сабагындагы окуучулардын чыгармачылыгы дегенде көпчүлүк учурда алар-

дын класстан тышкары иштерин түшүнүү менен чектелүүгө болбой тургандыгын жаңычыл окутуучулар эбак далилдешти. Окуучулардын жазган ырларын талкуулоо, алардын адабий ийримин уюштуруу, драмалык студия түзүү балдардын чыгармачылык ишмердүүлүгүнө таасир этүүчү маанилүү факторлор болсо да, негизги маселе анда эмес. Негизги маселе окуучунун чыгармачылык ишмердүүлүгүн сабакта уюштуруу, ошондой чыгармачылыкты ойготкон сабакты жаратуу маселеси. Адабияттын негизги милдети – баладагы сезимди тарбиялоо, сезимди курчутуу жана өнүктүрүү. Ал сабактын эмоционалдык таасиринен башталат. Адабиятчы А. Муратовдун «Көркөм тексти жана адабият теориясын үйрөнүү» аттуу эмгегиндеги көркөм чыгарманын текстин талдоону өркүндөтүү боюнча алдыңкы тажрыйбалардын бирине токтолуп көрөлү:

Токтогул районундагы Кызыл-Жазы орто мектебинин мугалими Бекмурза Батыркуловдун көркөм текстти талдоо боюнча бир сабакта колдонгон ыкмаларына, усулдарына байкоо салалы. Сабактын негизги алдыга койгон максаты А. Осмоновдун «Кыргыз тоолору» деген ырын талдоо жана ошол аркылуу окуучулардын эстетикалык табитин өстүрүп, экологиялык тарбия берүүгө, окуучулардын чыгармачылык сезимдерин ойготууга багытталды. Бул чыгарма тоолор жөнүндөгү айтылып жүргөн көп ойлордун бири эмес. Ал ошол ырлардан бөлүнүп көрүнүп турат, мына ошол бөлүнгөндүгү менен сабактын жандуулугун арттырат, бирок ырды кадыресе күндө гезит бетине чыккан ырлардын биринин деңгээлине түшүрмөк да, А. Осмоновдун чеберчилигин ачып көрсөтмөк да, баланы шыктандырмак да мугалимдин текстти талдоо ишмердиги менен байланышат. Белгилүү сынчы Ш. Үмөталиев айткандай «Алыкулдун пейзажи чынында эле көркөм. Ала-Тоону карасаңыз Алыкулду эске түшү-

²⁵ Сухомлинский В.А. Мугалимге жүз насаат /Котор. Дүйшө Айтмамбетов. – 2 – бас. – Ф.: Мектеп, 1987.

²⁶ Бекбоев И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери / Н.Б. Бекбоев. – Б.: «Педагогика века», 2004. – 384 б

рөсүз, көлгө көңүл бурсаңыз Алыкулдун кемесине сүзөсүз. Көлдү көлдөй терең, Ала-Тоону Ала-Тоодой бийик поэзия менен ырдайт» (цитата А. Осмонов. «Көл толкуну» китебинен алынды. 1972, 4-б.).

Алыкул тоолордун касиетин башка акындардай жашыл түс, карагай-кайың, шылдырап аккан булак, эчки-теке, жан-жаныбарларынан эмес, ошонун баарына тиричилик берген «тоого тоолор уламалап улашып», «кара зоолор ар кай жерде каркайып, катмарлашып калың тартып заңкайып», «мөңгү кетпей чокулары жалтырап, араң гана бороон өтөт калтырап» деп кыргыз тоолорунун бүтүндөй кереметтүү тоо тектеринен турган геологиялык турпатынан, метеорологиялык катаалдыгынан көрөт. Кыргыз тоолорунун бир гана учурун, бир гана көрүнүшүн эмес, канча доорлор, замандардан берки, ата-бабаларыбыздын тоолор менен сиңишкен өмүр-тиричилик турмушунун сан-жеткис азап-тозокторун элестетип өтөт да, тоолор сындуу адамдар да уламалап улашып, тоолор менен бирге жашай бере тургандыгын, өлбөстүгүн, тоолордун түбөлүк калкайып турган тулкусунан сезет. Тоолор жөнүндөгү акындын философиясы ушундай. Ал тоолорду майдалабай панорамалуу, масштабдуу акындык дүрбүсү менен карайт. Сабакта талдангандай мугалим акындын тоолор турпатынан көргөн гуманисттик мамилеси ошентип биринчи үч строфа менен акыркы эки строфасы аркылуу берилгенин түшүндүрөт. Ал эми акын 4-5-саптарында кыргыз тоолорундагы жаратылыштын кубулуштарын өзүнчө ой-толгоолорго, көркөм табылгалар менен нукура философиялык жагдайда, кичинелерге ой жүгүртүүнүн өзүнчө турпаты катары татынакай жаратылыш табылгасын киргизе салат:

Дүйнө жүзү көзүн ача электе,

Эң биринчи күндү тосуп кызарып, -
сыяктуу ыр саптары аркылуу тоо-таштарга
тиричилик берип, өзүнчө кооздук менен жан

киргизет. Чындыгында кичинелер эмес, биз да анча назар салбаган жаз мезгили да, кыш мезгили да тоодон башталып, «эч ким көзүн ача электе» күндүн нуру чачырап, ай жарыгын алгач алып, түндү баарынан кийин жамынып, түрдөнгөн тоо кооздугун жаңычылдык табылга, табигый, предметтүү саптар аркылуу таң каларлык жөнөкөйлүк менен берет. Эстетикалык табит деп жүргөн куру кыйкырык турмуш чындыгы болуп, керемет сөздөргө таазим кылып баш ийип тоо башына карап ойлуу туруп калган болобуз. 10-12 мүнөткө созулган кириш сабак, таланттуу акын Алыкул Осмоновдун өмүр чыгармачылыгынын айрым учурлары, «Кыргыз тоолору» жөнүндөгү акындын көркөм чеберчилиги, жерибиздин, тоо-таштарыбыздын образдуу берилиши окуучулардын ойлоо чыгармачылык ишкердүүлүгүнө кубат берип, көркөм чыгармага, турмуш сонундугуна кызыккан инсандарды калыптандырууга кызыктыра алат. Акындын 5 куплет ыры түпкү табиятынан маани жактан да, көрктүү окуунун тону, темпи, логикалык басым боюнча да өзгөчөлөнүп тургандыктан экиге бөлүп, эки башка ат коюп, эки башка окуучу аркылуу адабияттык окуу жүргүзүп талдоо педагогикалык процесстин жөнөкөй, кызыктуу жүрүшүн пайда кылгандыгын Б. Батыркуловдун сабагынан бир кыйла даанараак байкадык. Окуучулар «Кыргыз тоолорунун» алгачкы үч куплетине «Тоолор турпаты», акыркы эки куплетине «Тоолордогу кубулуш» деген ат берди. А.А. Липаев көркөм чыгармалар менен окуучуларды алгачкы тааныштыруу – өзгөчө эсте кала тургандай, алардын оюн, сезимин жана чыгармачылык элестөөсүн ойготкудай болуу керектигин айтат. Белгилүү методист көрсөткөндөй табият ыры менен адегендеги таанышуу көрктүү окуудан башталат. Көрктүү окуунун бардык элементтерин өз ордунда колдоно билип окуу, балдардын көркөм сезимдерин козгоп,

асылдыкты баалоо кызыкчылыгынын ойгонушуна алып келип жүрөт.

Андан ары кепти улантууга жапырт кол көтөрүп турган окуучуларды көргөндө калкайган тоолордун кереметтүү сырларын иргеп, тоо арасында кичинелерди ээрчитип саякатта жүргөндөй болобуз. Бул көркөм сөздүн, Алыкулдун канаттуу поэзиясынын күчү экендигин сезебиз. Биз бул жерде дагы бир кызыктуу каражат катарында сабакта иллюстрацияны иле салсак, көзүбүз менен көрүп, жашап турган касиеттүү, кереметтүү тоолорубузду кургак сөзгө, сүрөт көргөзмөсүнө айлантып, окуучулардын толкуп турган көңүлүн бөксөртүп алышыбыз ыктымал. Сөз өнөрүнүн маанисин түшүрүп коюшубуз да мүмкүн.

Биздин шартыбызда ар тарабы жайдыркыштыр кар кетпеген Кетмен-Төбө өрөөнү жайгашкан, ошондуктан, - дейт Б. Батыркулов, ырды көрктүү окуу, акындын өзү тарабынан берилген көрсөтмөлүүлүгү аркылуу «тоого тоолор курамалап курашып» деп колду жаңсоо менен чыныгы тоого аралаша түшөбүз. Демек, бул сабакта иллюстрация өз ролун ойной албай калышы мүмкүн.

Окуучу мугалимдин үлгүсү менен акындын үч строфасын салтанаттуу, үндү бийик, созулунку чыгарып, жарым жана толук паузаларга кайрылып, жайыраак темп менен логикалык басым берип, акыркы эки саптарын көркөм саптарын көркөм эмоция аркылуу, алыска-алыска көз жүгүртүп, кол жаңсоо мимикасын колдонуп окуду. Окуучунун назик үнү, тоо-таштарыбыздын сүрдүү да сүйкүмдүү да элесин асман чапчыган бийигин, көз жетпеген кыркаларын, ак кар, көк муздарын, эч жанга баш бербеген бороончапкынын кайрадан көз алдыдан өткөрүп жатты. Антсе да жарым паузаларга, логикалык басым түшүүчү сөздөрдү өз деңгээлине жеткире албагандыгы өз учурунда белгиленди.

«Тоолордогу кубулуш» деген экинчи бөлүмдү көңүлдүү, логикалык басымга айрыкча зээн коюп, ылдамыраак темп менен, паузалар берилип, таң калуу сыяктуу мимика менен окуу улантылды.

Жаз келерде эң биринчи жаз конуп,
Кыш болордо эң биринчи кыш тоңуп,
Ай-ааламга ай тие элек кезинде,
Эң биринчи ай жамынып ак болуп.

Түн болордо эң кийинки түндү алып,
Түз жерлерден кийин кетип мунарык.
Дүйнө жүзү көзүн ача электе,
Эң биринчи күндү тосуп кызарып.

Бул окуучунун өзүнө тиешелүү балалык үнү көрктүү окуунун элементтери менен коштолгондо жаркыраган жаз, ичиркенткен кыш, таң эртеңки шоолалар менен кечки иңир күүгүмдөрдүн башталышы менен аякталышы жөнүндөгү тоолордогу не бир укмуш кубулуштар: «жаз келерде эң биринчи жаз конуп», «кыш болордо эң биринчи кыш тоңуп», түн болордо эң кийинки түндү алып, «эң биринчи ай жамынып ак болуп», «эң биринчи күндү тосуп кызарып» деген саптар аркылуу берилет.

«Кыргыз тоолору» деген ырдын текстин талдоодо Б. Батыркуловдун сабагында төмөнкүдөй нерселерге өзгөчө көңүл бурулду.

1. Кыргыз тоолоруна эмне үчүн таң биринчи атат, күн биринчи тиет, мунарык эң кийин кетет, жаз да, кыш да биринчи келет, мына ушул сырдын себеби эмнеде экендиги.

2. Акындын поэтикалык табылгалары. Мисалы: «алмаз сындуу көккө тийген миздери арстандын азуусундай арсайып», «тоңгон муздар шөкүлөдөй жаркырап», «жербенин төөлөрүндөй чубашып» деген сыяктуу салыштыруулардын эмоционалдык-экспрессивдик таасири.

3. Окуучулар тексттин даяр сөздөрүн, сөз курулмаларын пайдаланып өзүнүн айланан

чөйрөсү, б.а. Кетмен-Төбөнүн тоолору жөнүндө сүйлөп бериши.

4. Түшүнүксүз сөздөрдүн лексикалык маанилерин чечмелеш, башка сөз курулмаларын, синонимдерди табышы.

Мугалим текстти талдоодо, суроо-жооп аркылуу бышыктоодо жалпы эле айлана-чөйрө жөнүндө түшүнүктөрүн, география предметинен алган билимдерин тереңдетет.

1. Кандай тоо кыркаларын билесиңер?

2. Өзүңөрдүн айлана-чөйрөңөрдө курчап турган тоо кыркаларын атагыла?

3. Тоолор эмнелерден түзүлгөн?

4. Тоолордун кандай пайдасы бар?

5. «Тоо», «зоо», «аска», «капчыгай», «дөңсөө», «адыр», «жайлоо» деген сөздөрдүн лексикалык маанисин тапкыла, жакындыгын-алыстыгын белгилегиле?

6. Дайыма кар кетпеген кандай тоолор бар?

Сабакта жогорудагыдай суроолор коюлду. Албетте, 5-класстын окуучулары айланасындагы адырларды, чокуларды, өрөөндөрдү, сууларды гана атай алышары белгилүү. Акын ырдаган тоолор, бул көрүнгөн адырлар, чокулар гана эмес, Теңир-Тоо, Памир, Алай, Суусамыр, Кордильер, Гималай, Карпат ж.б. түгөнбөгөн тоо кыркалары экендиги жөнүндө кабар берилет. Тоолор түрдүү тектерден турат. Тоолор – суу башаты, суу – өмүр азыгы. Күркүрөгөн ГЭСке бай Нарын тоодон башталат. Тоолор – кен байлыктын

казынасы. Тоолор – малдын кени, жаратылыштын башаты. «Бул жакты карайм – тоо турат, ал жакты карайм - тоо турат» деген кыргыздар бизбиз. Башынан кары кетпеген, кол сунсаң жетчүдөй болгон тээтигил тоолор ошол Ала-Тоо. Азыр – кыш. Акын айткандай кыш биринчи тоолордон башталганын көрүп турабыз. Бул – чындык. Акын дал ошол чындыктын сүрөтүн тарткан.

Окуучулардын жоопторунда ушундай ойлор айтылды. Алар тоо дүйнөсүнө саякат жасады. Демек, фактологиядан чыгып, чыгармачыл концептуалдуу суроолордун берилиши, үйгө тапшырма кыргыз тоолорунун сүрөтүн тартуу, эссе жазуу окуучулардын чыгармачылыгын ойготуп, таасирлентет.

Жыйынтыктап айтканда, көп нерсе мугалимден, анын да педагогикалык чеберчилигинен көз каранды. «Устатына жараша – шакирти» делет, эгер устаты өзү чыгармачыл болбосо андан чыгармачыл окуучу чыкпайт, демек зээндүү бала үчүн аны түшүнгөн, колдогон жана ошол жөндөмдүүлүгүн өнүктүрө билген чөйрө керек. Окутуу процессинде окуучулардын чыгармачылык эмгегин көп багыттуу уюштуруу, аларды ар тараптан өнүктүрүүгө, активдүүлүгүн жана өз алдынчалуулугунун калыптануусуна, алар аркылуу окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүнүн өркүндөөсүнө шарт түзүлөт.

Адабияттар:

1. С.К. Рысбаев Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш. Бишкек-2014.-21б
2. Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий: Кн.для учителя: Из опыта работы.–2-е изд., доп. и испр.- М.: Просвещение, 1989. -5с.
3. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык меселелери / Н.Б. Бекбоев. – Б.: «Педагогика века», 2004. -15-16б.
4. Гельман З.Е. Кроме бинома и яблока: Кн. для учителя. Просвещение, 1990.-46с.
5. Сухомлинский В.А. Мугалимге жүз насаат /Котор. Дүйшө Айтмамбетов. – 2 – бас. – Ф.: Мектеп, 1987. -3-5с
6. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности. – М.: Флинта, 1997.-4-5с
7. Одаренные дети: пер. с англ / общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слущкого; Предисл. В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. -376с
8. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения; Пер. с англ./Под ред. Н.Ф. Талызиной. – М.: Педагогика, 1984.-275с
9. Култаева Ү.Б. Окуучулардын адабий чыгармачылыгын өнүктүрүү методикасы – Бишкек-2006.- 29б.
10. Муратов А. Көркөм текстти жана адабият теориясын үйрөнүү. Бишкек, Мектеп., 1992. -10-14-бб.

*Рецензент: ф.и.д., профессор
Байгазиев С.О.*